

ปัจจัยส่งเสริมคนไทยให้มีวัฒนธรรมการอ่าน *

"Factors Affecting to Promote Reading Culture in Thailand"

อรศรี งามวิทยาพงศ์

1. บทนำ : คนไทยไม่รักการอ่าน

“คนไทยไม่รักการอ่าน” เป็นรายงานทางสังคมที่เรามักจะได้ยินได้ทราบกันอยู่อย่างต่อเนื่องทางสื่อต่าง ๆ มานานนับทศวรรษ ผลสำรวจการอ่านหนังสือของประชากร ใน พ.ศ.2546 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ตามความต้องการของรัฐบาล เพื่อหาข้อมูลพื้นฐานในเรื่องการอ่านหนังสือ พบว่า ประชากรที่มีอายุ 6 ปีขึ้นไปจำนวน 57.8 ล้านคน เป็นผู้อ่านหนังสือ 35.4 ล้านคน คิดเป็น 61.2% และผู้ไม่อ่านหนังสือ 22.4 ล้านคน คิดเป็น 38.8% (มติชน ,2546) ต่อมารายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปีพ.ศ. 2551 ระบุว่าคนไทยใช้เวลาการอ่านหนังสือนอกเวลาเรียน-นอกเวลาทำงานเฉลี่ยวันละ 39 นาที (สำนักงานสถิติแห่งชาติ,2551) ในปี 2552 รัฐบาลจึงประกาศอย่างมุ่งมั่นให้ “การอ่าน” เป็นวาระแห่งชาติ ที่จะต้องดำเนินการกันอย่างจริงจัง อันที่จริงแล้ว ในระหว่างทศวรรษที่ผ่านมา นับจากหลังการปฏิรูปการศึกษาในปี 2542 แล้ว หน่วยงานของรัฐและเอกชน หรือแม้แต่องค์กรธุรกิจ ก็ให้ความสำคัญและเข้ามาสนับสนุนการอ่านกันอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ดูเหมือนว่าคนรักการอ่าน ยังเป็นเรื่องของคนส่วนน้อย เป็นโจทย์สังคมที่ยังแก้ไม่ออก และทำท่าว่าจะแก้กันไม่ง่ายเสียด้วย

บทความนี้จะนำเสนอความรู้และความคิดเห็นที่ผู้เขียนได้จากการวิจัยว่า หากจะส่งเสริมให้คนไทยรักการอ่าน โดยเฉพาะอ่านกันในระดับที่เรียกกันว่าเป็นวัฒนธรรม คืออยู่ในวิถีชีวิตนั้น จะต้องอาศัยปัจจัยอะไรบ้างมาเกื้อกูล โดยนิยามของผู้ศึกษาต่อคำว่า “วัฒนธรรมการอ่าน คือ พฤติกรรมการอ่านอย่างต่อเนื่องจนเป็นนิสัยของบุคคล ในทุกพื้นที่ของวิถีการดำเนินชีวิต (อาชีพการงาน การพักผ่อนบันเทิง การหาความรู้-ปัญญาญาณ การสื่อสาร ฯลฯ) โดยผู้อ่านรู้สึกเห็นคุณค่าและเห็นคุณประโยชน์จากการอ่าน จนเกิดการถ่ายทอดและส่งเสริม สนับสนุนการอ่านไปสู่ผู้อื่น” และคำว่า “การอ่าน” ที่ผู้เขียนกล่าวถึงในบทความนี้ มิใช่เพียงการอ่านออกหรืออ่านหนังสือได้ แต่หมายถึงการอ่านที่นำไปสู่การพัฒนาความสามารถในการคิดแบบต่าง ๆ ของผู้อ่าน อาทิ จินตนาการ การคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ ตีความ ฯลฯ เพราะมีแต่การอ่านแบบนี้เท่านั้น จึงจะสร้างคน สร้างชาติสร้างและอนาคตของสังคมไทยได้

* เรียบเรียง-ปรับปรุงจากผลการวิจัย โดย อรศรี งามวิทยาพงศ์ กนิษฐา ปวีระโยธิน กนกวรรณ แซ่จ้ง “โครงการศึกษาปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน : กรณีศึกษาแผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน” สนับสนุนโดยแผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) ดำเนินการวิจัยโดย : โครงการติดตามและประเมินภายในแผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน – สถาบันการจัดการแบบองค์รวม , 2553

2. ย้อนหลังการเคลื่อนไหว ทำคนไทยให้รักการอ่าน

จากการทบทวนวรรณกรรมในการวิจัย พบว่ากระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทเป็นกลไกหลักสำคัญในการส่งเสริมการอ่าน เนื่องจากการอ่านเป็นเรื่องที่อยู่ในความรับผิดชอบโดยตรงที่จะต้องจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับขั้นพื้นฐาน เพื่อให้คนไทยอ่านออกเขียนได้ทุกคน และใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาเรียนรู้ระดับสูงต่อไป ในทศวรรษที่ผ่านมา กระทรวงศึกษาระบุว่า สามารถแก้ปัญหาการอ่านออกเขียนได้ของคนไทยทั้งประเทศได้สำเร็จ แต่สิ่งที่ต้องทำและจำเป็นอย่างยิ่งคือจะทำอย่างไรให้คนไทยมีการอ่านหนังสือมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2542 เป็นปีแห่งการเริ่มต้นอย่างจริงจังของภาครัฐที่จะสร้างเสริมให้คนไทยมีนิสัยรักการอ่าน อันเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษา แนวทางส่งเสริมการอ่านของกระทรวงศึกษาธิการ มีลักษณะดำเนินการเป็นแผนงาน-โครงการไปในแต่ละปี อาทิ

- 1) แผนส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมนิสัยรักการอ่านสู่เด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป
- 2) แผนส่งเสริมปรับปรุงพัฒนาแหล่งเรียนรู้ มีโครงการส่งเสริมสนับสนุนการศึกษา พัฒนา

บริการจัดการห้องสมุด สนับสนุนสร้างเครือข่ายแกนนำ พัฒนาห้องสมุดมีชีวิต และส่งเสริมพัฒนาห้องสมุดประชาชนและแหล่งเรียนรู้

- 3) แผนภาคีประชาสัมพันธ์ส่งเสริมนิสัยรักการอ่าน

นอกจากกระทรวงศึกษาแล้ว ในปี 2548 รัฐบาลได้ตั้งหน่วยงานพิเศษขึ้นใหม่ คือ สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TK Park) ภายใต้สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์กรมมหาชน) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อส่งเสริมการอ่าน การคิดและการแสวงหาความรู้ โดยการสร้างห้องสมุดมีชีวิต เป็นแหล่งเรียนรู้ต้นแบบที่ทันสมัย การเคลื่อนไหวสำคัญเพื่อทำให้คนไทยรักการอ่านอีกกิจกรรม เกิดในปี 2549 เมื่อหน่วยงานรัฐ-เอกชน ทั้งในภาครัฐกิจและองค์กรพัฒนาเอกชน รวม 32 องค์กร ในนาม “เครือข่ายหนังสือเพื่อเด็ก เยาวชน และครอบครัว” ได้รวมตัวกันเพื่อร่วมผลักดันยุทธศาสตร์หนังสือเพื่อเด็ก 4 ด้าน ได้แก่ ยุทธศาสตร์การกระจายหนังสือให้เข้าถึงเด็ก การรณรงค์ให้เกิดความต้องการและพฤติกรรมการอ่าน การส่งเสริมให้มีหนังสือที่มีคุณภาพและราคาเหมาะสม และการปกป้องเด็กจากสื่อที่เป็นภัยและขจัดอุปสรรคการอ่านของเด็ก การผลักดันของเครือข่ายนี้เอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในปี 2552 คือกระทรวงศึกษาได้ตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการอ่านเพื่อสังคมแห่งการเรียนรู้ขึ้น มีการเสนอต่อคณะรัฐมนตรีให้กำหนดการอ่านเป็นวาระแห่งชาติ เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2552 และกำหนดให้วันที่ 2 เมษายนของทุกปีเป็นวันรักการอ่าน และได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำยุทธศาสตร์เพื่อส่งเสริมการอ่านขึ้น ประกอบด้วย 3 ยุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่

- 1) การพัฒนาคนไทยให้มีความสามารถในการอ่าน
- 2) การพัฒนาคนไทยให้มีนิสัยรักการอ่าน

3) การสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในการส่งเสริมการอ่าน

โดยกำหนดให้ปี 2552-2561 เป็นทศวรรษแห่งการอ่านของประเทศ มีคณะกรรมการส่งเสริมการอ่านเป็นกลไกในการขับเคลื่อนงานส่งเสริมการอ่าน

3. ใคร-ทำอะไร อย่างไรให้เกิดวัฒนธรรมการอ่าน

กล่าวในด้านรูปแบบ วิธีการของการส่งเสริมคนไทยให้รักการอ่านแล้ว พบว่า ในระยะแรกของกระทรวงศึกษาธิการจะเน้นที่เด็กนักเรียนในระบบโรงเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาตอนต้นจนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย กลไกที่ใช้ในการขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมการอ่านจึงเป็นโรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนไปสังกัดคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ต่อมาในปี 2548 ได้ขยายกลุ่มเป้าหมายกว้างขึ้นเข้าสู่สถานศึกษาสังกัดกรมอาชีวศึกษาและการศึกษานอกระบบ มีการตั้งห้องสมุดบริการประชาชน ภายใต้การดูแลของกรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) กลไกที่ใช้ส่งเสริมการอ่านขยายสู่กลุ่มเป้าหมายที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ สถานศึกษาในระดับอาชีวศึกษา และศูนย์การเรียนรู้นอกระบบ กิจกรรมตามแผนกลยุทธ์อยู่ภายใต้การดูแลกำกับของหน่วยงานกลางคือสำนักปลัดกระทรวงศึกษาฯ เรื่อยมาจนถึงปี 2552 จึงมีการจัดโครงสร้างขึ้นมารองรับแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการอ่านเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีคณะกรรมการส่งเสริมการอ่านเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นผู้ดูแล

สำหรับแนวทางส่งเสริมในระยะแรก มุ่งไปที่การสร้างกิจกรรมอันจะส่งเสริมการอ่านโดยตรง เพื่อกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายคือนักเรียนอ่านหนังสือเพิ่มมากขึ้น โดยใช้โรงเรียนเป็นตัวขับเคลื่อนสร้างกิจกรรมภายในโรงเรียน ให้นักเรียนรักการอ่าน และใช้วิชาเรียนที่อยู่ในโรงเรียนเป็นกระบวนการในการส่งเสริมการอ่าน เช่น การจัดเวลาอ่านหนังสือร่วมกันทั้งโรงเรียน กำหนดเวลาอ่านหนังสือร่วมกันทุกคนในเวลาเดียวกัน 15 นาที โดยอาจปฏิบัติทุกวัน หรือเป็นบางวันก็ได้ตามความเหมาะสม พร้อมกับจัดสภาพแวดล้อมกระตุ้นการอ่านให้เกิดขึ้นเป็นประจำ ด้วยการจัดมุมหนังสือในห้องเรียน แนะนำหนังสือนำอ่าน การจัดนิทรรศการเกี่ยวกับหนังสือและการอ่าน การจัดแข่งขันการอ่านและเขียน การให้รางวัลนักอ่าน ยอดเยี่ยมและโรงเรียนรักการอ่าน พร้อมกับจัดหนังสือให้เพียงพอแก่การเลือกอ่านของ ครู นักเรียน และบุคลากรทุกคนในโรงเรียน เป็นต้น มีโรงเรียนต่างๆ นำแนวทางนี้ไปดำเนินการต่อเนื่องหลายแห่ง แต่ไม่พบตัวเลขที่ระบุว่า มีการจัดโครงการนี้ทั้งหมดกี่แห่งและผลการดำเนินโครงการเป็นอย่างไร

นอกจากการผลักดันคนไทยให้รักการอ่านโดยอาศัยโรงเรียนแล้ว ในทศวรรษที่ผ่านมา บทบาทการส่งเสริมคนไทยให้รักการอ่านของรัฐยังขยายไปสู่การร่วมมือกับภาคเอกชน อาทิ การดำเนินงานร่วมกับบริษัทซี.พี.เซเว่นอีเลฟเว่น จำกัด (มหาชน) มูลนิธิซิเมนต์ไทย เป็นต้น เกิดกิจกรรมน่าสนใจจำนวนมาก อาทิ โครงการหนังสือดีสำหรับเด็กไทย จัดพิมพ์หนังสือดีราคาถูก ให้พ่อแม่มีโอกาสเข้าถึงหนังสือดีที่เด็กทั่วโลกอ่าน และโครงการสร้างนักประพันธ์หนังสือสำหรับเด็กเล็ก โครงการหนังสือเล่ม

แรก (Book Start)เป้าหมายของกิจกรรมคือ มุ่งสร้างวัฒนธรรมการอ่านด้วยการบ่มเพาะตั้งแต่วัยเยาว์

4. สร้างงานเชิงรุก บุคขยายพื้นที่

กลไกสำคัญของรัฐในการส่งเสริมเชิงรุกด้านการอ่านในช่วงหลังของทศวรรษที่ผ่านมา คือ อุทยานการเรียนรู้ (TK park) ที่เริ่มดำเนินงานเมื่อปี 2548 ด้วยแนวคิดที่แตกต่าง คือการผลักดันให้กิจกรรมการอ่านเป็นเรื่องร่วมสมัย ทันสมัย และสร้างสรรค์แตกต่างจากภาพลักษณ์เดิม ๆ โดยบูรณาการการอ่านเข้ากับการคิดและการแสวงหาความรู้ เช่น การทำให้ห้องสมุดมีชีวิต เป็นแรงจูงใจแก่การแสวงหาความรู้ การคิดและการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ตลอดชีวิตโดยผ่านการอ่าน เสริมด้วยกิจกรรมแปลกใหม่ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง นอกจากให้บริการทางตรงแล้ว อุทยานการเรียนรู้(TK Park) มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมปัจจัยการอ่านอื่น ๆ อาทิ โครงการฝึกอบรมบรรณารักษ์ การประกวดห้องสมุดมีชีวิต การจัดทำสื่อ-หนังสือสำหรับเด็ก และเก็บรวบรวมพัฒนาองค์ความรู้หลากหลาย รวมไปถึงบทบาทสนับสนุนการรวบรวมความรู้ แนวคิดและแนวปฏิบัติในการส่งเสริมการอ่าน ด้วยงานวิจัยอีกจำนวนมาก

อุทยานการเรียนรู้จึงเป็นหน่วยงานที่มีการดำเนินงานส่งเสริมการอ่านอย่างเป็นระบบรอบด้าน โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับการดำเนินงานของภาคส่วนอื่น ๆ สาเหตุน่าจะมาจากการที่เป็นองค์กรซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยมีภารกิจที่ชัดเจน และมีรูปแบบการบริหารจัดการที่อยู่นอกระบบราชการ จึงมีอิสระและคล่องตัวในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้มากกว่าการดำเนินงานที่อยู่ภายใต้ระบบราชการ ที่เห็นเด่นชัดคือ ในขณะที่ห้องสมุดโดยทั่วไปมีภาพลักษณ์ของ คลังเก็บหนังสือ(ที่ไม่มีใครอ่าน) ห้องสมุดมีชีวิต ของสำนักงานอุทยานการเรียนรู้ TK Park ซึ่งตั้งอยู่ที่เซ็นทรัลเวิลด์ เป็นห้องสมุดคุณภาพที่สามารถดึงดูดผู้สนใจเข้าไปร่วมกิจกรรมกับห้องสมุดได้เป็นจำนวนมาก ดูจากจำนวนสมาชิกใหม่ในปี 2550 ซึ่งมีเพิ่มขึ้นถึง 21,693 คน มีอัตราการใช้บริการของบุคคลทั้งผู้ใช้บริการวันต่อวันและสมาชิกของอุทยานการเรียนรู้ มีจำนวนมากถึง 296,147 ครั้ง ในปี 2550 รวมทั้งยังมีการศึกษาวิจัยในหลายเรื่อง ที่เอื้อให้เห็นถึงปัญหาการอ่านในสังคมไทย

นอกจากบทบาทของอุทยานการเรียนรู้แล้ว ในโอกาสที่รัฐบาลประกาศให้การอ่านเป็นวาระแห่งชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งมีบทบาทอย่างสำคัญในการสนับสนุนในวาระแห่งชาติของการอ่าน ได้สนับสนุนให้เกิด “แผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน” (สส.ว.อ.) ขึ้นโดยตรงด้วย เพื่อให้เป็นกลไกสำคัญของการเชื่อมประสานภาครัฐ ภาคประชาสังคม ฯลฯ ผู้มีส่วนในการสร้างสรรค์หนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านให้เข้าถึงเด็ก เยาวชน ครอบครัว โดยเฉพาะให้ความสำคัญพิเศษกับการส่งเสริมการอ่านของกลุ่มผู้ด้อยโอกาส และการอ่านในระดับชุมชน เพื่อให้การอ่านก่อเกิดสุขภาวะทางปัญญา การเรียนรู้ และเสริมสร้างวัฒนธรรมการอ่านให้เกิดขึ้นในสังคมไทยอย่างจริงจัง แผนงาน ฯ มียุทธศาสตร์ กิจกรรมหลายระดับและหลายด้าน อาทิ ความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ

และองค์กรฝึกอบรมของเอกชนในการจัดฝึกอบรมนักส่งเสริมการอ่าน ให้เป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) สนับสนุนการผลิตและการเผยแพร่หนังสือคุณภาพที่สอดคล้องกับพัฒนาการและความต้องการของเด็ก เยาวชน และครอบครัวในราคาถูก สนับสนุนกลุ่มองค์กรในพื้นที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวางทั่วประเทศให้สร้างกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน สนับสนุนการเข้าถึงทรัพยากรการอ่านที่มีคุณภาพ ฯลฯ

หากกล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า มีความพยายามอย่างต่อเนื่องขององค์กร-หน่วยงานในสังคมที่จะสนับสนุนให้คนไทยมีวัฒนธรรมของการอ่าน โดยปัจจัยที่ได้รับความสำคัญและให้น้ำหนักมี 4 ด้าน คือ การสนับสนุนงานผลิตสื่อและหนังสือดี การสร้างช่องทางนำหรือกระจายหนังสือให้ถึงมือเด็ก ครอบครัว ชุมชน การอบรมนักส่งเสริมการอ่าน และกิจกรรมกระตุ้นการอ่านในหลายรูปแบบ รวมไปถึงการทำการวิจัยอีกไม่น้อยเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว

ข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม ร่วมกับการศึกษาข้อมูลของรายงานการติดตามประเมินผล แผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน ทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามขึ้นว่า ปัจจัยที่กล่าวมามากเพียงพอจะทำให้เกิดวัฒนธรรมการอ่านของบุคคลโดยเฉพาะของชุมชนแล้วหรือไม่ ยังมี “ตัวประกอบภาพ”(Jigsaw) นอกจากปัจจัยที่กล่าวมาอีกหรือไม่ เพื่อตอบคำถามดังกล่าว ผู้วิจัยหาข้อมูลเพิ่มเติม ด้วยการศึกษเจาะลึกกรณีศึกษาที่น่าสนใจของแผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน ซึ่งมีความสำเร็จระดับหนึ่งในพื้นที่ชุมชน¹ จากการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ได้ข้อค้นพบ (โดยเบื้องต้น) บางประการที่ช่วยให้ภาพของการสร้างวัฒนธรรมการอ่านมีความชัดเจนในรายละเอียดเพิ่มขึ้น **ว่าอะไรคือปัจจัยที่ผู้วิจัยเห็นว่ามี ความสำคัญต่อการสร้างวัฒนธรรมการอ่าน** อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานวิจัยนี้มีข้อจำกัดด้านเวลาและจำนวนข้อมูล ผู้วิจัยจึงสมมติที่จะเรียก ข้อค้นพบที่นำเสนอในบทความนี้ว่า เป็นกรอบความคิด (Conceptual Framework) หรือข้อสันนิษฐานทางทฤษฎีที่จะนำไปสู่การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการสร้างวัฒนธรรมการอ่านต่อไป

5.ปัจจัยจำเป็น(Necessary Conditions) ในการส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน

ปัจจัยจำเป็น (Necessary Conditions) หมายถึงปัจจัยที่มีความสำคัญหรือจำเป็นที่สุดต่อการสร้างผลที่ต้องการให้เกิดขึ้น ซึ่งในที่นี้คือการเกิดวัฒนธรรมการอ่าน อันมิใช่เพียง “การอ่าน” ในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากแต่พยายามไปถึงการสร้างวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับกลุ่มคน ไม่ว่าในครอบครัว ชุมชน มีเรื่องระบบคุณค่า ความเชื่อ การถ่ายทอด การผลิตซ้ำและการสร้างสรรค์ใหม่ด้วย จากการศึกษาพบว่า การส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านนี้ให้เกิดขึ้นมีปัจจัยจำเป็นหรือปัจจัยหลักอยู่ 2 ประการ ที่

¹ โครงการรณรงค์การอ่าน กล่องหนังสือสร้างสรรค์ ของกลุ่มระบัตใบ จ.ระนอง และ โครงการรณรงค์การอ่าน นิตานอยุ่ไหนเอ่ย ของกลุ่มกึ่งบ้านใบ จ.อุตรดิตถ์ โดยความสนับสนุนของแผนงานสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

ควรจะต้องได้รับการให้ความสำคัญและสร้างเสริมให้เกิดขึ้นในกระบวนการทำงานของหน่วยงานซึ่งทำกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน คือ

5.1 การมีโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมรองรับกิจกรรมการอ่าน

การอ่านอย่างต่อเนื่องจะเกิดขึ้นได้จริงและยั่งยืน จำเป็นต้องมีระบบความสัมพันธ์สนับสนุน และระบบความสัมพันธ์นั้น ต้องอยู่ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการมากกว่าเป็นทางการ มีลักษณะของความสัมพันธ์แบบอิสระ รู้สึกสบาย เป็นกันเอง ไม่ว่าจะในบ้าน โรงเรียน ห้องสมุด-ที่อ่านหนังสือ ฯลฯ แม้เราจะมีความรู้ก่อนแล้ว ว่าพื้นที่ทางกายภาพดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับการอ่าน แต่การศึกษานี้ได้ย้ำให้เห็นว่า โครงสร้างทางกายภาพดังกล่าว จะต้องมียุทธศาสตร์ของความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relations) หรือความสัมพันธ์ในรูปแบบไม่เป็นทางการด้วย ได้แก่มีความสัมพันธ์ที่บุคคลรู้สึกสบาย เป็นอิสระ ไม่ได้ถูกกระตุ้นอย่างจงใจเพื่อให้อ่าน หากแต่ได้อ่านในบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่เป็นมิตร ตามสบาย รู้สึกว่าสามารถเปิดอ่านหนังสือได้โดยไม่วิตกว่าจะถูกตำหนิ หรือต้องอ่านให้ครบตามจำนวนชั่วโมงที่ถูกกำหนด ฯลฯ

ในการศึกษาพบข้อสังเกตที่ค่อนข้างชัดเจนว่า โครงการที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมในกระบวนการส่งเสริมการอ่าน ทั้งในบ้าน โรงเรียน ห้องสมุดเคลื่อนที่ เช่น โครงการระบัดใบ จ.ระนอง ที่มีผลการพัฒนาพฤติกรรมกรรมการอ่านได้อย่างต่อเนื่อง ก้าวหน้านั้นความสำเร็จเกิดขึ้นในความสัมพันธ์ทางสังคมตามที่กล่าวอย่างเด่นชัด คือความสัมพันธ์ในครอบครัว กลุ่มเพื่อน ผู้จัดการกิจกรรม ฯลฯ แม้ว่าทรัพยากรทางกายภาพ ทั้งห้องสมุด หนังสือ ฯลฯ จะมีลักษณะเรียบง่าย ธรรมดา มิได้ใช้งบประมาณจำนวนมากก็ตาม

ยิ่งเมื่อพิจารณากระบวนการเกิดและพัฒนาของวัฒนธรรมโดยทั่วไป จะพบความจริงเดียวกันว่า สิ่งที่จะดำรงอยู่เป็นวัฒนธรรมได้นั้น จะต้องเกิดขึ้นท่ามกลางการเรียนรู้ของผู้คน เกิดการถ่ายทอดและการเรียนรู้จากกันและกันโดยไม่รู้ตัว ในลักษณะของการซึมซับ (ระบบคุณค่า ความเชื่อ) โดยนัยนี้ การส่งเสริมการอ่านในโรงเรียนซึ่งมักใช้กิจกรรมอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะโดยการบูรณาการเข้ากับวิชาเรียน การจัดห้องสมุดอย่างดี การจัดชั่วโมงเฉพาะ ฯลฯ จึงอาจมิใช่หลักประกันการสร้างวัฒนธรรมการอ่าน หากกิจกรรมนั้นละเลยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่เกี่ยวข้องขึ้นมาด้วยในกระบวนการสร้างวัฒนธรรมการอ่านนั้น ยิ่งไปกว่านั้น หากกิจกรรมเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของครู-นักเรียน ก็ยากที่การอ่านจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนอกโรงเรียนได้ โดยยังไม่ต้องกล่าวถึงการเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในวิถีชีวิตตามค่านิยม

จากข้อสังเกตเหล่านี้ การส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน จึงต้องส่งเสริมการรวมกลุ่มทางสังคมด้วย ไม่ว่าจะในบ้าน โรงเรียน สถานประกอบการ ฯลฯ และต้องเป็นกลุ่มทางสังคมที่มีลักษณะไม่เป็นทางการ มีความรู้สึกสบาย เป็นอิสระ ดังนั้น อาจไม่จำเป็นที่กิจกรรมส่งเสริมการอ่านจะต้องเริ่มต้นด้วยการมุ่งตรงไปที่กิจกรรมการอ่าน เช่น การตั้งชมรมนักอ่าน กิจกรรมห้องสมุด ฯลฯ หากควรที่จะสร้างการอ่าน

สอดแทรกผ่านกิจกรรมอื่น ๆ หรือจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่มุ่งการรวมกลุ่มในเรื่องที่กลุ่มเป้าหมายสนใจ แล้วจึงเชื่อมโยงการอ่านให้สอดคล้องกับกิจกรรมนั้น โดยเฉพาะให้สอดคล้องในเชิงส่งเสริมให้เข้ากับความจำเป็น-ความต้องการในวิถีชีวิตของบุคคล (การเรียนการสอน การอาชีพ ความบันเทิง ฯลฯ) ในบรรยากาศของความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ไม่ว่าจะในบ้าน โรงเรียน ชุมชน สถานประกอบการ ฯลฯ

เราอาจสันนิษฐานในเบื้องต้นได้จากการศึกษาอีกด้วยว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมมีอิทธิพลต่อการสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน เนื่องจากกลุ่มความสัมพันธ์มักเอื้อต่อการเกิดความสุข สนุกสนาน เพลิดเพลินในการอ่าน และเอื้อต่อการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และส่งผลต่อการต่อเติมความคิดจินตนาการได้มากด้วย อีกทั้งยังมักจะเกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว ในลักษณะของการซึมซับ โดยที่กลุ่มเป้าหมายเองก็อาจจะระบุไม่ได้ว่าเริ่มรักชอบการอ่านตั้งแต่เมื่อไร

5.2 การมีกลไกสนับสนุนกระตุ้น ติดตามการอ่าน

ปัจจัยประการนี้นับเป็นเงื่อนไขจำเป็น (Necessary Conditions) อีกประการหนึ่งซึ่งเชื่อมโยงกับปัจจัยที่กล่าวไปแล้ว(5.1) คือกลไกที่เป็นตัวบุคคล มีความสัมพันธ์ที่ดีกับกลุ่มเป้าหมาย ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายรู้สึกสบาย ไม่เคร่งครัด เคร่งเครียด มีความเป็นกันเองในกิจกรรมการอ่าน อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาและการประเมินสรุปในเบื้องต้นพบว่า กลไกบุคคลที่สนับสนุนส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านพึงต้องมีคุณลักษณะบางประการด้วย การสร้างวัฒนธรรมการอ่านจึงเกิดขึ้นได้ คุณลักษณะดังกล่าวได้แก่

(1) เป็นผู้มีความสัมพันธ์อันดี สนิทคุ้นเคยกันอยู่ก่อน ซึ่งหากพิจารณาแล้วพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ที่เด็กใกล้ชิดคุ้นเคยคือผู้ที่มีความเหมาะสม อย่างไรก็ตามบุคคลภายนอกครอบครัว หากเป็นผู้ที่สามารถสร้างความคุ้นเคยก็สามารถเป็นกลไกส่งเสริมการอ่านได้ แต่ประเด็นที่สำคัญกว่านั้นคือ ในความสนิทสนมคุ้นเคยนั้น (ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวหรือคนนอกครอบครัว) ต้องสนิทสนมคุ้นเคยอย่างมองเห็นถึงความถนัด ความต้องการ นิสัย ธรรมชาติและบริบทของกลุ่มเป้าหมายด้วย มิใช่เพียงสนิทสนมไว้ใจอย่างทั่วไปเท่านั้น เพราะข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว มีความสำคัญต่อการออกแบบกิจกรรมให้เกิดขึ้นบนฐานเดิมที่เป็นธรรมชาติของกลุ่มเป้าหมาย เอื้อให้กิจกรรมส่งเสริมการอ่านตรงเงื่อนไขของกลุ่มเป้าหมายได้มาก (ความต้องการ ความชอบ ความเชื่อ ฯลฯ) เกิดและพัฒนาการซึมซับทางวัฒนธรรมได้โดยยั่งยืนมากกว่า โดยนัยนี้ การให้ความสนับสนุนแก่โครงการซึ่งผู้ดำเนินการมีทุนทางสังคมอยู่ก่อนน่าจะเอื้อต่อการพัฒนาความสำเร็จได้มากกว่า

(2) เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการเรียนรู้ รู้ว่าการอ่านนั้นเป็นช่องทางหนึ่งในการเรียนรู้ของมนุษย์ซึ่งมีมากมายหลายช่องทาง (การฟัง การดู การทำ ฯลฯ) ในแต่ละช่องทางก็มีจุดอ่อนจุดแข็ง ความน่าสนใจแตกต่างกันไป จากกรณีศึกษา สังเกตพบว่า โครงการที่ผู้จัดกิจกรรมคือกลุ่มระดับไฮมีความเข้าใจในเรื่องของการเรียนรู้ จะสามารถส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ด้วยการเลือกเนื้อหา กลวิธี

กระตุ้น จูงใจ ผ่านการอ่านให้เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายได้มาก โดยเฉพาะเมื่อเชื่อมโยงกับการรู้จัก ธรรมชาตินิสัย ลักษณะพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมายตามที่กล่าวมาในข้อ (1) ก็จะสามารถเชื่อมโยงการอ่าน ไปสู่ความเพลิดเพลิน สนุกสนาน ประทับใจของกลุ่มเป้าหมายได้ง่าย ซึ่งหากเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องก็จะซึม ซึบเป็นระบบคุณค่าในการอ่าน เกิดเป็นพฤติกรรม ค่านิยมโดยต่อเนื่องเป็นวัฒนธรรมได้มาก

(3) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ทักษะ ในการบริหารจัดการดี สามารถทำงานอย่างมีแผนการ และขั้นตอนในการสร้างการเรียนรู้ สามารถพลิกแพลงรูปแบบ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในกิจกรรมและ กระบวนการเรียนรู้ ด้วยการบริหารทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งทุนทางสังคม ทุนที่รับการสนับสนุนจากภายนอก (รัฐบาล องค์กรพัฒนา ภาคธุรกิจ องค์กรปกครองท้องถิ่น ฯลฯ) กรณีศึกษาโดยเฉพาะของกลุ่มระดับใบ พบว่า กลุ่มดังกล่าวมีทักษะของการบริหารจัดการสูง มิใช่เพียงด้านการจัดการทางธุรการ หากหมาย รวมถึงความสามารถในการจัดการกระบวนการเรียนรู้และให้ความสำคัญกับการติดตามอย่างต่อเนื่อง อัน เป็นเงื่อนไขสำคัญของการปรับเปลี่ยนปัจจัยต่าง ๆ ให้มีพลวัตเอื้อต่อการเรียนรู้ การจะพลิกแพลง ปรับ ประยุกต์จะดำเนินการได้มากน้อยเพียงใด ขึ้นกับความเข้าใจใน เรื่องของการเรียนรู้ ผนวกกับ ความสามารถในการบริหารจัดการไปสู่วัตถุประสงค์ด้วย

6. ปัจจัยพอเพียง (Sufficient Conditions) ที่ส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน

แม้จะมีปัจจัยหรือเงื่อนไขจำเป็นแล้ว แต่การขาดปัจจัยสนับสนุนอย่างพอเพียง โอกาสที่จะ เกิดผลที่ต้องการ ก็เกิดไม่ได้หรือเกิดผลน้อยมาก เนื่องจากปัจจัยจำเป็นจะสามารถแสดงหรือสร้างผลให้ เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเชื่อมโยง บูรณาการกับปัจจัยสนับสนุน (ปัจจัยพอเพียง) ดังกล่าวด้วย ในการศึกษา นี้ พบว่า ปัจจัยพอเพียงที่จะต้องมี จึงจะเอื้อให้เกิดวัฒนธรรมการอ่าน ได้แก่

6.1 การมีกิจกรรมส่งเสริมการอ่านทั้งโดยตรง โดยอ้อม

“กิจกรรม” ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ซึ่งเอื้อให้กลไกสนับสนุนการเรียนรู้จากการอ่าน ในข้อ 5.2 ได้สร้าง การเรียนรู้ และยังเอื้อให้การพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้คนเกิดขึ้นได้ กิจกรรมจึงถือว่ามี ความสำคัญที่สนับสนุนให้ความสัมพันธ์และกลไกการเรียนรู้มีเงื่อนไขพัฒนาเพิ่มพูนขึ้น และเกิดได้เร็วขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า กิจกรรมที่จะเอื้อไปสู่การสร้างวัฒนธรรมการอ่านได้ กิจกรรมจะต้อง มีลักษณะสำคัญ คือ

(1) กิจกรรมต้องมีความหลากหลาย เพื่อตอบสนองต่อความหลากหลายแตกต่างของ กลุ่มเป้าหมาย สามารถเชื่อมโยงการอ่านเข้ากับกิจกรรมได้อย่างผสมกลมกลืน ผลจากการศึกษาจะ พบว่า กิจกรรมไม่จำเป็นที่จะต้องมุ่งไปที่เรื่องการอ่านโดยตรง ทั้งโดยชื่อและสาระ แต่สามารถดำเนินการ ผ่านกิจกรรมอื่น ๆ ที่กลุ่มเป้าหมายสนใจอยู่ก่อน แล้วจึงโยงการอ่านเข้ามาเกี่ยวข้องกับหนุนเสริมกิจกรรมที่ กลุ่มเป้าหมายชื่นชอบหรือสนใจอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้ ผู้จัดกิจกรรมจึงต้องมีความรู้ความสามารถ ทักษะใน

การเชื่อมโยงกิจกรรมให้ไปโยงกับการอ่าน โดยอาศัยฐานกิจกรรมอื่นซึ่งกลุ่มเป้าหมายสนใจและต้องการเรียนรู้

(2) กิจกรรมเชื่อมโยงธรรมชาติของเด็กเข้ากับการอ่าน กลุ่มเป้าหมายในกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จนั้น เพราะกลไกผู้จัดกิจกรรม มีความเข้าใจเรื่องการเรียนรู้ และเข้าใจธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็ก ว่ามีความอยากรู้อยากเห็นหรือใฝ่รู้ (Curiosity) และมีจินตนาการ (Imagination) จึงจัดกิจกรรมที่เข้าไปกระตุ้นธรรมชาติดังกล่าว แล้วเชื่อมโยงไปสู่การอ่าน ทำให้การอ่านเป็นการตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นและการขยายจินตนาการให้มากขึ้นอีก การอ่านจึงเกิดขึ้นอย่างผสมกลมกลืนเป็นธรรมชาติ มากกว่าการบังคับ กำกับ หรือกำหนด ซึ่งให้ผลได้เฉพาะและไม่ยั่งยืน แม้แต่การให้รางวัลหรือใช้กลยุทธ์การตลาดของบางกิจกรรมซึ่งเอกชนดำเนินการก็อาจมิได้ให้ผลที่ยั่งยืน ยิ่งไปกว่านั้น ผลการเชื่อมโยงการอ่านเข้ากับความอยากรู้อยากเห็นและจินตนาการ จะทำให้ “การอ่าน” เป็นเครื่องมือสร้างและกระตุ้นความคิด-จินตนาของกลุ่มเป้าหมายให้เพิ่มมากขึ้นได้อีกด้วย การอ่านในกรณีนี้ จึงมิใช่เพียงเพื่อการอ่านออก อ่านเก่ง หากเป็นการอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพความคิด ความสามารถของบุคคล

(3) กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ จะต้องมีการวิเคราะห์บริบทของครอบครัวและชุมชน เพื่อสร้างกิจกรรมที่มีความเหมาะสมตามลักษณะเฉพาะ และการบริหารจัดการตามเงื่อนไขของบริบท มิใช่กิจกรรมในแบบพิมพ์เดียวกันตลอด หากแต่มีการดัดแปลงและประยุกต์ โดยเอากลุ่มเป้าหมายเป็นศูนย์กลาง (Learner centered) ซึ่งกลไกผู้ออกแบบกิจกรรม จะคิดค้นกิจกรรมในแบบที่ทำได้ จะต้องมีความสัมพันธ์ทางสังคมและทุนสังคม อยู่กับกลุ่มเป้าหมายและบริบท(ครอบครัว ชุมชน) ดังนั้นกิจกรรมการอบรมต่าง ๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างอาสาสมัครการอ่านที่ดำเนินการกันอยู่ จึงหลีกเลี่ยงการพัฒนาคุณสมบัติดังที่กล่าวไว้ในข้อ 5.2 ได้ยาก โดยเฉพาะอาสาสมัครส่งเสริมการอ่านที่มีเป้าหมายมิใช่เพียงให้บุคคลอ่านออก แต่ส่งเสริมการอ่านเพื่อพัฒนาคุณภาพการคิด ฯลฯ

(4) การส่งเสริมการอ่านให้เกิดเป็นวัฒนธรรมโดยเฉพาะในระดับชุมชนนั้น จำเป็นจะต้องแสวงหาความสนับสนุนจากท้องถิ่น ทั้งบุคคลและองค์กร หากกิจกรรมเชื่อมโยงกับปัจจัยเกื้อหนุนอื่น ๆ ในชุมชน โอกาสที่กิจกรรมจะประสบผลสำเร็จก็มีได้มากขึ้น ดังนั้น กลไกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือองค์กรผู้รับทุนสนับสนุน จึงต้องมีทุนสังคมในด้านความไว้วางใจจากชุมชน หากมีเงื่อนไขดังกล่าวมาก โอกาสของความยั่งยืนในกิจกรรมจะมีมากขึ้น อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการอ่านโดยตรงอาจมิใช่ฐานที่กว้างขวางเพียงพอในการแสวงหาความร่วมมือ กิจกรรมจึงต้องเชื่อมโยงการอ่านเข้ากับกิจกรรมอื่นในลักษณะที่หนุนเสริมกิจกรรมของชุมชนมากกว่า

(5) ผลการศึกษาพบค่อนข้างชัดเจนว่า การอ่านจะเกิดเป็นวัฒนธรรมได้ยาก หากกิจกรรมที่ส่งเสริมนั้นไม่ก่อให้เกิดผลจากจิตใจด้วย เช่น ความเพลิดเพลิน สุขใจ ภูมิใจ ฯลฯ เนื่องจากธรรมชาติของบุคคลจะแสวงหาความสุข กิจกรรมที่จัดไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อมจึงต้องเอื้อให้เกิดความเพลิดเพลิน สุขใจ จากกิจกรรมในเบื้องต้นก่อน การมุ่งตรงไปที่การพยายามส่งเสริมให้อ่านมีแนวโน้มที่จะประสบ

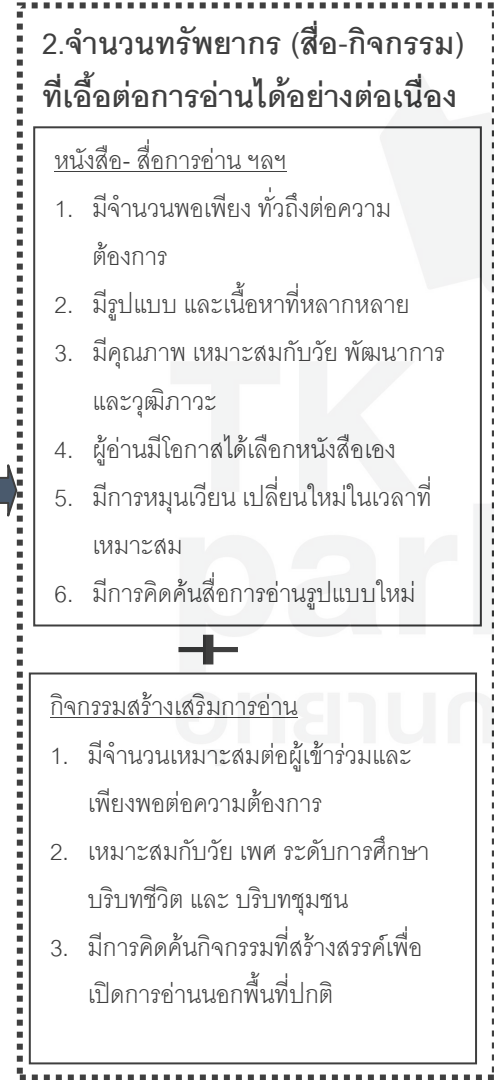
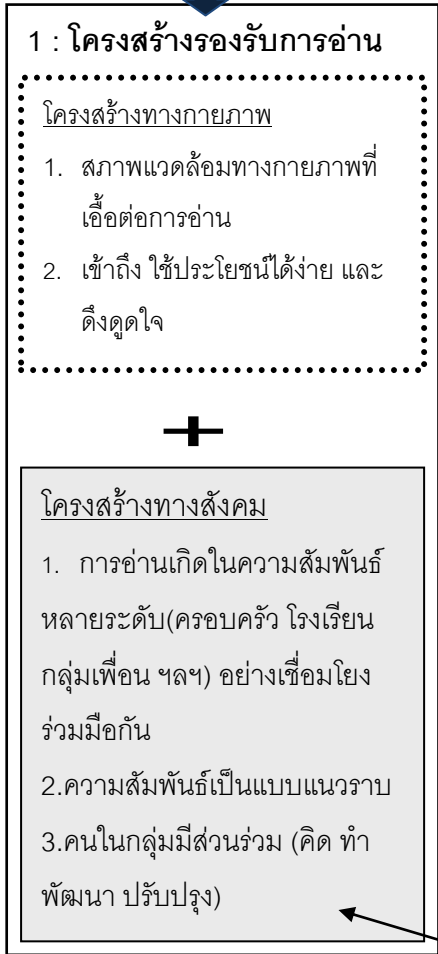
ความสำเร็จได้น้อย โดยเฉพาะในกลุ่มเป้าหมายที่ไม่คุ้นเคยกับการอ่าน หรือเห็นว่าการอ่านเป็นเรื่องน่าเบื่อมาก่อน

6.2 ทรัพยากรที่เพียงพอ มีคุณภาพ

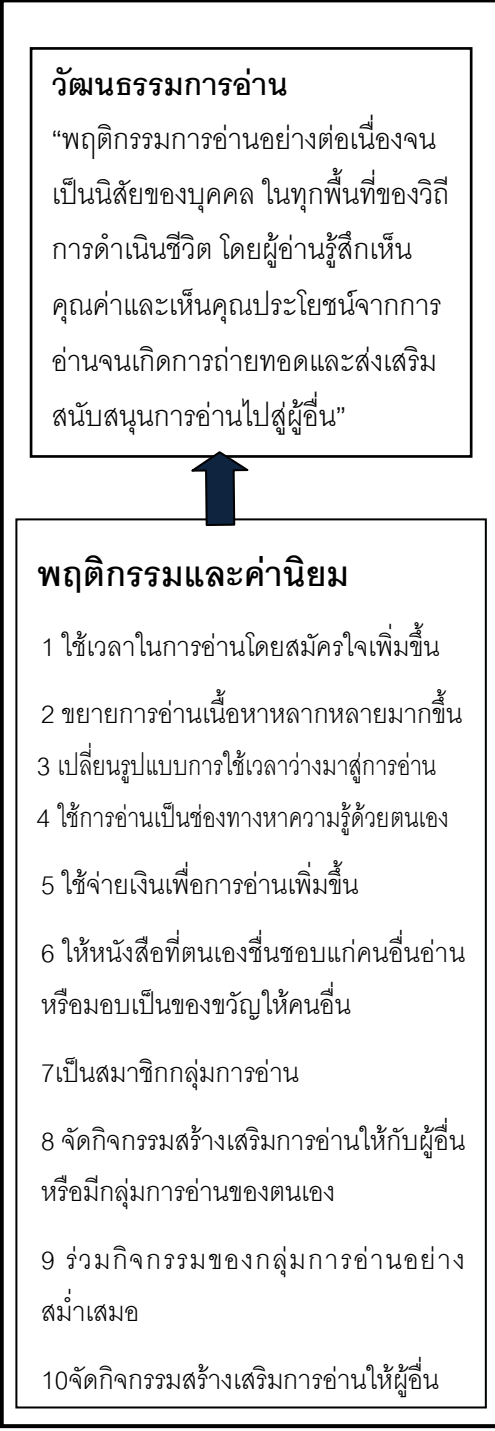
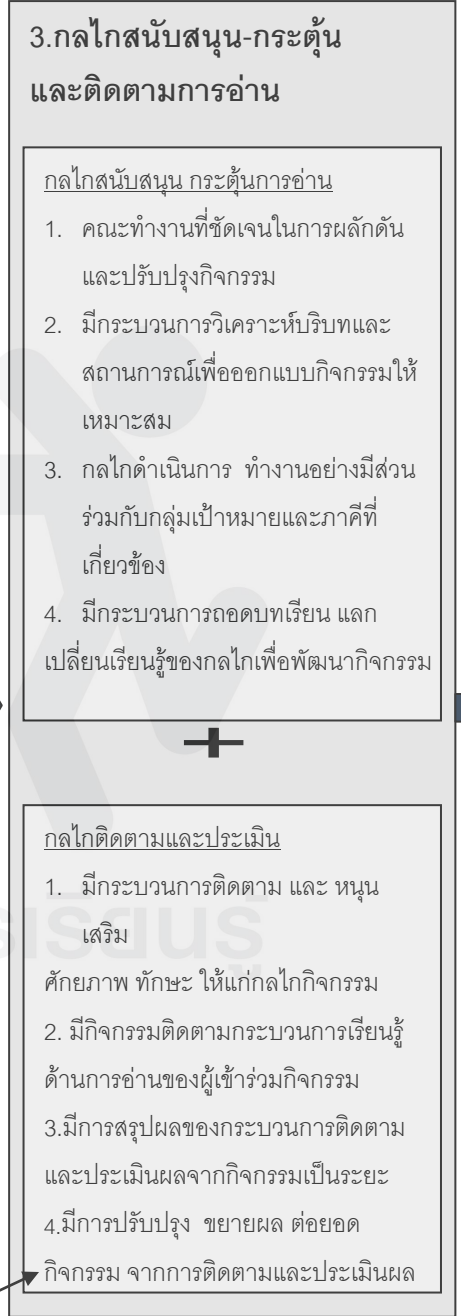
คุณภาพของทรัพยากรที่ใช้ในกิจกรรมการส่งเสริมการอ่าน หากมีความหลากหลายมากเท่าไร ก็จะเอื้อให้เกิดการอ่านอย่างต่อเนื่องได้มากขึ้น เนื่องจากความไม่ซ้ำหรือเหมือนเดิม จะเปิดพื้นที่ให้แก่การคิด การจินตนาการได้อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะในกิจกรรมที่ผู้จัดสามารถเชื่อมโยงการอ่านเข้าไปกระตุ้นความใฝ่รู้ จินตนาการ แม้ว่าการมีทรัพยากรที่พอเพียงเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่การศึกษาก็พบว่า ทรัพยากรยังเป็นปัจจัยรองมิใช่ปัจจัยหลัก เพราะในกรณีศึกษาพบว่า การมีปัจจัยจำเป็น คือความสัมพันธ์ทางสังคม และมีกลไกที่มีประสิทธิภาพ เอื้อต่อการส่งเสริมพฤติกรรมการอ่านอย่างต่อเนื่องมากกว่าคุณภาพทรัพยากร บางกรณีศึกษา หนังสือทำมือซึ่งมิได้สวยงามอะไร ก็สามารถกระตุ้นการอ่าน และสร้างเงื่อนไขของจินตนาการได้มากกว่าได้ ดังนั้น การให้ความสำคัญหลักกับการพัฒนาคุณภาพหนังสือ อาจสำคัญน้อยกว่าการพัฒนานวัตกรรมให้แก่กิจกรรมเพื่อสร้างเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมกับการอ่าน (ดังที่หนังสือทำมือของแม่มีผลต่อจิตใจเด็กมากในกรณีศึกษา)

หากประมวลผลการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น จะได้ภาพดังนี้

TK
park
อุทยานการเรียนรู้

ปัจจัยจำเป็น-Necessary Conditions

7. ข้อสังเกตและเสนอแนะ

การศึกษาปัจจัยส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน โดยผ่านการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและการติดตามประเมินกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน รวมถึงการศึกษาเจาะลึกกรณีศึกษา ทำให้เกิดข้อสังเกตบางประการ ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะสำหรับกิจกรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน ดังนี้

7.1 การสร้างวัฒนธรรมการอ่านในระดับชุมชนนั้น ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจในทางบริบทของชุมชนเป็นอย่างมาก จำเป็นที่กลไกส่งเสริมการอ่าน ไม่ว่าจะ บุคคล หน่วยงาน จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน วัฒนธรรมชุมชน เทคนิคการทำงานในชุมชน เพื่อสร้างสรรค์กิจกรรมได้อย่างเหมาะสมกับบริบทที่เป็นจริงในวิถีชีวิตของชุมชน การดำเนินงานในลักษณะปุจฉาและพินิจเชิงวิพากษ์แบบเดียวตลอด หรือมุ่งตรงไปที่กิจกรรมที่ต้องการให้เกิด (การอ่าน) โดยไม่สนใจบริบทและเงื่อนไขจากชุมชน จะทำให้กิจกรรมประสบความสำเร็จได้ยาก

นอกจากนี้ ปัจจัยของการส่งเสริมการอ่านบางปัจจัยยังมีความแตกต่างกันด้วย ระหว่างปัจจัยส่งเสริมการอ่านของบุคคลกับปัจจัยส่งเสริมการอ่านของชุมชน ในส่วนหลังมีความยากและซับซ้อนมากกว่า ต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจทางบริบทชุมชนอย่างมาก

7.2 การศึกษาพบว่าในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น คำว่า “การอ่าน” ยังมีขอบเขตความหมายไม่ชัดเจน บ้างมีนัยหมายถึงการอ่านหนังสือ บ้างหมายรวมถึงการอ่านทางสื่อประเภทอื่น เช่น อินเทอร์เน็ต สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ฯลฯ ด้วย ที่สำคัญคือ เป้าหมายของการอ่านไม่ชัดเจน บ้างมุ่งไปที่การอ่านออก อ่านคล่อง หรือใช้เวลาการอ่านเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น แต่เป้าหมายสุดท้ายของผลลัพธ์ส่งเสริมการอ่านต้องชัดเจนว่า “การอ่าน” หมายถึงการอ่านที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ เป็นช่องทางการเรียนรู้หนึ่งซึ่งนำบุคคลไปสู่ความรู้ความสามารถในการ “คิดอ่าน” สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองมากขึ้น กล่าวคือเป็นการอ่านเพื่อเสริมความรู้และศักยภาพการคิดในแบบต่าง ๆ (คิดวิพากษ์วิจารณ์ คิดวิเคราะห์ คิดจินตนาการ ฯลฯ) อันเป็นคุณูปการสำคัญที่การอ่านสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นได้มากกว่าช่องทางการเรียนรู้อื่น (การฟัง การดู)

ข้อสังเกตนี้มาจากการศึกษาและการทบทวนวรรณกรรม ที่พบว่า ในกิจกรรมที่จัดขึ้น มีจำนวนไม่น้อย ให้นำหน้าไปที่การส่งเสริมการอ่านหนังสือออก หรืออ่านหนังสือได้คล่อง อ่านเพิ่มจำนวนหน้าให้มาก ใช้เวลาการอ่านมากขึ้น แม้ว่าทักษะการอ่านจะมีความสำคัญ แต่เป็นหน้าที่โดยพื้นฐานของผู้จัดการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ) อยู่แล้ว หน่วยงานองค์กรอื่นควรที่จะต้องก้าวไปไกลถึงการสร้างเสริมการอ่านในระดับการคิด การอ่านเพื่อเปิดช่องทางการเรียนรู้ ฯลฯ ความไม่ชัดเจนในประเด็นนี้ มีผลให้กิจกรรมที่จัด ขาดการออกแบบที่จะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพการคิดของผู้อ่านได้ แม้แต่วลี “วัฒนธรรมการอ่าน” ก็ยังมีความคลุมเครือ ว่ามีความหมายเพียงใด เนื่องจากคำว่าวัฒนธรรมในตัวของตัวเองก็ยังมี ความเข้าใจแตกต่างกันหลายมิติ ในหลายชุดความหมาย โอกาสที่จะเข้าใจแตกต่างกันจึงยังมีอยู่

สำหรับผู้เขียนแล้ว การอ่านในระดับที่เป็นวัฒนธรรมน่าจะมีใช้การอ่านของปัจเจกชนโดยลำพัง หากแต่ วัฒนธรรมการอ่าน น่าจะมีคำหลัก (Keyword) ของการรวมกลุ่ม ความยั่งยืน และการพัฒนาอย่างต่อเนื่องด้วย

(4) กิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ควรที่จะมีการจำแนกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้การสนับสนุนมีความสอดคล้องเหมาะสม จากการศึกษา พบข้อสังเกตว่า การจำแนกกลุ่มผู้อ่านอย่างชัดเจนจะมีผลต่อการจัดกิจกรรม และคิดค้นกิจกรรมให้ตอบสนองความต้องการได้ชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ อาจมีปัจจัยจำเป็นเหมือนกัน แต่ปัจจัยพอเพียงที่จะสนับสนุนอาจแตกต่างกัน โดยกลุ่มเป้าหมายอาจแบ่งได้ไม่น้อยกว่า 3 กลุ่ม ผู้จัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ควรวิเคราะห์ว่า กลุ่มเป้าหมายของตนเองนั้น ต้องการกิจกรรมแบบใดในพัฒนาการของการอ่าน ได้แก่

ก. กิจกรรมส่งเสริมผู้อ่านหน้าใหม่ คือสนับสนุนให้ผู้อ่านน้อย อ่านไม่คล่อง ให้มีทักษะความสามารถ เกิดความประทับใจ สนุก เริ่มเห็นความสำคัญและคุณค่าในการอ่านมากขึ้น

ข. กิจกรรมส่งเสริมผู้อ่านหน้าเก่า คือผู้ที่มีทักษะการอ่าน สามารถอ่านคล่องอยู่แล้ว ได้เพิ่มพูนนิสัยหรือเงื่อนไขของการอ่านให้มากขึ้น เกิดความชื่นชอบและได้รับประโยชน์จากการอ่าน จนขยายพื้นที่การอ่านให้เข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตเพิ่มมากขึ้นอีก

ค. กิจกรรมส่งเสริมผู้อ่านประจำ หรือคนรักการอ่านที่มีความชื่นชอบการอ่านและอ่านมาก เป็นปกติ ได้พัฒนาความคิดวิเคราะห์ วิพากษ์ จินตนาการ ฯลฯ จากการอ่านให้มากยิ่งขึ้น เพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคลให้เพิ่มพูนสูงยิ่งขึ้น เช่น พัฒนาไปสู่การเขียน การวิเคราะห์ สังเคราะห์หรือต่อยอดความคิดจากการอ่าน เป็นต้น

(5) เครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาในกระบวนการทำงานส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน คือการจัดทำตัวบ่งชี้เชิงคุณภาพ ที่จะเอื้อในการติดตามและประเมินตนเองของผู้เกี่ยวข้องเนื่องจากการทำงานเชิงวัฒนธรรมเป็นภารกิจต่อเนื่อง ใช้เวลา การทำงานโดยไม่มีเครื่องมือช่วยบ่งชี้หรือสะท้อนการเปลี่ยนแปลงเลย จะเป็นอุปสรรคของการก้าวไปข้างหน้า อย่างไรก็ตาม ตัวบ่งชี้ที่สร้างขึ้นจะต้องสะท้อนการเปลี่ยนแปลงได้จริงด้วย คือจะต้องมาจากความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอ่าน คุณค่าของการอ่าน และเข้าใจมิติของวัฒนธรรมด้วย

(6) ควรดำเนินการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ที่จะสร้างนวัตกรรมมาสนับสนุนการสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่านที่ตามทันการเปลี่ยนแปลงของสื่อใหม่ (New Media) การที่ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นปัจจัยจำเป็นของการสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่าน การวิจัยส่งเสริมการอ่านให้สอดคล้องกับชุมชนออนไลน์ หรือ สื่อสังคม (Social Media) จึงน่าจะมีประโยชน์และสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาวัฒนธรรมการอ่านในปัจจุบันและอนาคตด้วย

(7) ควรให้ความสำคัญกับการรณรงค์ภาพลักษณ์ การสร้างค่านิยมใหม่ของการอ่าน เพื่อลบภาพลักษณ์เดิม จากการศึกษาพบว่า “การอ่าน” ในสังคมไทย ยังอยู่ภายใต้มายาคติที่เป็นอุปสรรคกับ

การส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่าน เช่น การอ่านเป็นเรื่องน่าเบื่อ ไม่สนุก เป็นเรื่องของช่องทางหาความรู้ (ไม่ใช่ความบันเทิง เพลิดเพลินใจ) การอ่านเป็นเรื่องของคนเรียนหนังสือ ไม่ใช่เรื่องที่อยู่ในชีวิตประจำวัน ได้ ฯลฯ จึงควรมีการวิจัย เพื่อแสวงหาความรู้ อันจะนำไปสู่การสนับสนุนการปรับเปลี่ยนทัศนคติคู่ขนานไปกับการทำกิจกรรมปฏิบัติการ มิใช่การณรงค์โดยไม่มีฐานกิจกรรมรองรับ หรือดำเนินกิจกรรมไปโดยขาดการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงค่านิยมในระดับสังคมด้วย

บทสรุป : คิดการใหญ่ ไม่คิดการเล็ก

บทความนี้เรียบเรียงและปรับปรุงจากการศึกษาวิจัย ผู้อ่านจะพบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างเสริมวัฒนธรรมการอ่านตามที่กล่าวถึงนั้น ยังเป็นปัจจัยย่อย ๆ ที่สังเคราะห์จากการทำกิจกรรมขององค์กร-หน่วยงานในสังคมที่ผ่านมา แต่หากพิจารณา “การอ่าน” ในฐานะที่เป็น “วาระแห่งชาติ” แล้ว การคิดและตั้งต้นในเรื่องอันสำคัญนี้ ควรที่จะต้องคิดกันในระดับมหภาค คิดกันอย่างครอบคลุม เชื่อมโยงไปถึงโครงสร้าง องค์กร และระบบที่สำคัญ ๆ ในสังคม โดยเฉพาะ การศึกษา สื่อมวลชน เศรษฐกิจ ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการผลิตระบบคุณค่า ความเชื่อ หรือวัฒนธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน เราไม่อาจคิดเพียงระดับจุลภาค (บุคคลและชุมชน) เท่านั้น ในทางตรงข้าม เราจะต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการศึกษาศาสตร์ในระดับมหภาค เพราะปัจจัยในระดับนี้ต่างหาก คือ ผู้สร้างปัจจัยเอื้อและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของการเกิดหรือตายของวัฒนธรรมการอ่านอย่างสำคัญ

มิใช่เพราะระบบการศึกษาหรือหรือ ที่ทำให้เด็กไทยไม่รักการอ่าน เนื่องจากถูกบังคับให้อ่าน และต้องจดจำสิ่งที่อ่านเพื่อไปเอาตัวรอดในการสอบ เด็กไทยจึงโยนหนังสือทิ้งเมื่อจบการศึกษา ดังนั้น หากรัฐบาลและสังคมเราต้องการ “คนรักการอ่าน” ที่อ่านสร้างชีวิต-สร้างชาติได้ และอ่านจนเป็นวัฒนธรรมอยู่ในวิถีชีวิตของสังคมทั้งหมด เราก็จำเป็นต้องศึกษาศาสตร์ในระดับมหภาคของปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวอย่างจริงจังด้วย เพื่อให้เป็นแผนแม่บทของปฏิบัติการสร้างวัฒนธรรมการอ่านในสังคมไทย

เพื่อลบลบคำว่า **คนไทยไม่รักการอ่าน** ในอีก 10 ปีข้างหน้า.

อุทยานการเรียนรู้

บรรณานุกรม

(งานวิจัย)

หนังสือ

คณะกรรมการส่งเสริมการอ่านเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต. (2552). **การจัดทำยุทธศาสตร์ส่งเสริมการอ่านเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต**. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

สุพรรณณี วราทร และชลธิชา สุทธินิรันดร์กุล. (2549). **โครงการวิจัยเรื่องกิจกรรมส่งเสริมการอ่านสำหรับเยาวชนก่อนวัยรุ่น**. กรุงเทพฯ: สำนักงานอุทยานการเรียนรู้.

อัจฉรา ประดิษฐ์. (2550). **ชวนเด็กไทยให้เป็นนักอ่าน(1)หนังสือชุดTK ชวนอ่าน**, กรุงเทพฯ: สำนักอุทยานการเรียนรู้.

เอคอรีน มาร์เก็ตติ้ง แอนด์ รีเสิร์ช คอนซัลแทนส์ จำกัด. (2551). **บทสรุปผู้บริหาร โครงการวิจัยทัศนคติและพฤติกรรมการอ่านของคนไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานอุทยานการเรียนรู้.

วิทยานิพนธ์

ชัยภพ เสริมผล. (2550). **การจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านของโรงเรียนนานาชาติเซนต์สตีเฟ่น, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะศิลปศาสตร์ สาขาบรรณารักษศาสตร์ และสารนิเทศศาสตร์**.

ธัญชิตา รัตนธรรม. (2548). **การส่งเสริมกิจกรรมการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านดีเด่นของโรงเรียนมัธยมศึกษาที่ได้รับรางวัลการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านดีเด่น เขตการศึกษา 8 , วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะครุศาสตร์ สาขาบริหารการศึกษา**.

บุญตา นันทะกุล. (2546). **ปัจจัยทางจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการอ่านของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะวิทยาศาสตร์ สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์**.

พวงเพชร บงบุตร. (2550). **การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างนิสัยรักการอ่านของนักเรียนโรงเรียนบ้านนาพระ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครพนมเขต 2, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, คณะครุศาสตร์ หลักสูตรการเรียนการสอน**.

ไพจิตรต์ สายจันทร์. (2550). **ปัจจัยที่มีต่อการอ่านของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนในสังกัดเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ จ.อุดรดิตถ์, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์, คณะศิลปศาสตร์ สาขาการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น**.

มัลลิกา คงพันธ์. (2548). การประเมินโครงการรณรงค์ส่งเสริมการอ่านในสถานศึกษาสังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาสิงห์บุรี, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, คณะครุ
ศาสตร์ สาขาบริหารการศึกษา.

เอกสารอื่น ๆ

มติชนรายวัน วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 ปีที่ 23 ฉบับที่ 1205

ฐานข้อมูลออนไลน์

ชนะใจ เดชวิทยากร และ คณะ. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์). การศึกษาเปรียบเทียบนโยบายส่งเสริมการอ่านของ
ไทยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ, สืบค้นวันที่ 29 สิงหาคม 2553, จากฐานข้อมูล TK Park.

ชุติมา สัจจานนท์. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์). การบริหารจัดการห้องสมุดมีชีวิต, สืบค้นวันที่ 29 สิงหาคม 2553,
จากฐานข้อมูล TK Park.

น้ำทิพย์ วิภาวิน. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์). การสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดนิสัยรักการอ่าน, สืบค้นเมื่อวันที่ 29
สิงหาคม 2553, จากฐานข้อมูล TK Park.

มูลนิธิซิเมนต์ไทย. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์). โครงการภายใต้การพัฒนาเด็กปฐมวัยด้วยหนังสือ ใน โครงการ
เพื่อเด็กและเยาวชน สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2553, จาก
<http://www.scgfoundation.org/th/childrenAndYouthCat.asp?id=2>.

มูลนิธิซิเมนต์ไทย. (2551). รายงานประจำปี 2008 มูลนิธิซิเมนต์ไทย ปันโอกาส วาดอนาคต สืบค้นวันที่
30 สิงหาคม 2553, จากฐานข้อมูล SCG foundation.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ.(2551) สรุปผลเบื้องต้นการสำรวจการอ่านหนังสือของประชากร, สืบค้นวันที่ 20
ธันวาคม 2553, จากฐานข้อมูลสำนักงานสถิติแห่งชาติ

สำนักอุทยานการเรียนรู้. (2550). หนังสือรายงานประจำปี 2550 อุทยานการเรียนรู้ สืบค้นวันที่ 29
สิงหาคม 2553, จากฐานข้อมูล TK Park.

สุจิตร์ สุภาพ. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์). การศึกษาวิจัยเรื่องแนวทางการส่งเสริมการอ่านของวัยรุ่น, สืบค้น
วันที่ 29 สิงหาคม 2553, จากฐานข้อมูล TK Park.

สุพรรณิ วราทร และ ชลธิชา สุทธิรินทร์กุล. (ไม่ปรากฏปีพิมพ์). การศึกษาวิจัยเรื่องกิจกรรมส่งเสริมการ
อ่านสำหรับเยาวชนก่อนวัยรุ่น, สืบค้นวันที่ 29 สิงหาคม 2553, จากฐานข้อมูล TK Park.

สัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ

สัมภาษณ์ สุพจน์ องค์กรธนดี, ผู้รับผิดชอบโครงการรณรงค์การอ่าน กล่องหนังสือสร้างสรรค์ ของกลุ่ม
ระดับใบ, จังหวัดระนอง, 10 ตุลาคม 2553 และ โรงแรมรอยัลซิติ้ กรุงเทพฯ, 20 ธันวาคม 2553.

สัมภาษณ์ วัฒนาวดี พุ่มไชย, ที่ปรึกษาวิชาการโครงการรณรงค์การอ่าน กล่องหนังสือสร้างสรรค์ ของ
กลุ่มระดับใบ, จังหวัดระนอง, 10 ตุลาคม 2553 และ โรงแรมรอยัลซิติ้ กรุงเทพฯ, 20 ธันวาคม
2553.

สัมภาษณ์ รสสุคนธ์ ผาสุกุล, เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในชุดโครงการปฏิบัติการเชียงใหม่อ่าน ของ
สถาบันการศึกษาทางเลือก,ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่, 30 ,31 ตุลาคม 2553

สัมภาษณ์ ยิ่งพงศ์ มั่นทรัพย์ ,เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในชุดโครงการปฏิบัติการเชียงใหม่อ่าน ของ
สถาบันการศึกษาทางเลือก,ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่, 30 ตุลาคม 2553.

สัมภาษณ์ ภทริกา ศิริจันทร์, อาสาสมัครการอ่านโครงการปฏิบัติการเชียงใหม่อ่าน ของสถาบันการศึกษา
ทางเลือก,ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเชียงใหม่, 30 ตุลาคม 2553 และ 31 ตุลาคม 2553.

สัมภาษณ์ มูฮัมหมัดฮารีส กาเฮ็ม ฮาริส,ผู้รับผิดชอบโครงการรณรงค์การอ่าน นิทานอยู่ไหนเอ๋ย ของกลุ่ม
กิ่งก้านใบ, โรงแรมฟายเดย์ จังหวัดอุดรดิษฐ์, 13 พฤศจิกายน 2553.

สัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับผู้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ

สัมภาษณ์ ครูและนักเรียนจากโครงการปฏิบัติการเชียงใหม่อ่าน ของสถาบันการศึกษาทางเลือก, ห้องสมุด
ประชาชน จังหวัดเชียงใหม่, 30 ตุลาคม 2553.

สัมภาษณ์ ผู้ปกครองและเด็กปฐมวัยในชุมชนบางกล้วยนอกจากโครงการรณรงค์การอ่าน กล่องหนังสือ
สร้างสรรค์ ของกลุ่มระดับใบ,ชุมชนบางกล้วยนอ จังหวัดระนอง, 10 ตุลาคม 2553.

สัมภาษณ์ ผู้ปกครองและเด็กปฐมวัยในชุมชนบ้านนาจากโครงการรณรงค์การอ่าน กล่องหนังสือ
สร้างสรรค์ ของกลุ่มระดับใบ, ชุมชนบ้านนา จังหวัดระนอง, 10 ตุลาคม 2553.

สัมภาษณ์ ผู้ปกครองจากโครงการรณรงค์การอ่าน นิทานอยู่ไหนเอ๋ย ของกลุ่มกิ่งก้านใบ, โรงเรียนไทยรัฐ
วิทยา5 จังหวัดอุดรดิษฐ์, 14 พฤศจิกายน 2553.